

Språkvård

TIDSKRIFT UTGIVEN AV SVENSKA SPRÅKNÄMNDE

3-200

Innehåll

Margareta Westman avliden

Ulf Teleman

Margareta Westman i
vårt minne

Margareta Westman
Språket lever

Peter Svanberg
Datorer och teckenvård

Frågor och svar

**Sture Berg och
Martin Gellerstam**
Ord, ordled och
avstavning i SAOL

Carl-Erik Lundbladh
Replik

Ingegerd Fries
Se över Nya testamentet!

Nyordsboken

Noterat

Margareta Westmans minne

Tack till: ICA-kuriren
Norstedts Ordbok AB
Prima Vista
Sveriges Television AB
Sydsvenska Dagbladet
Upsala Nya Tidning

som ger generöst ekonomiskt stöd till
Språknämndens verksamhet för år 2000

Nya stödjande vänner är välkomna!

Margareta Westman avliden

Den 15 augusti avled Svenska språknämndens föreståndare, professor Margareta Westman, efter en längre tids sjukdom. Sedan 1985 var hon chef för Svenska språknämndens sekretariat, där hon börjat arbeta som forskningsassistent redan 1966; under slutet av 70-talet och början av 80-talet var hon dock främst verksam som docent vid Stockholms universitet.

Margareta Westmans syn på språk och språkvård kan kanske beskrivas med några nyckelord: djupt demokratisk, fascination inför språkets outtömliga möjligheter, motvilja mot översitteri, också av akademiskt slag, och en smittande lust att upptäcka nya frågor och nya svar på gamla frågor. På Svenska språknämnden vill vi göra vårt bästa för att gå vidare på den vägen.

I detta nummer av Språkvård tecknar Ulf Teleman Margareta Westmans minne. Som en påminnelse om hur Margareta skrev och tänkte publicerar vi också en liten artikel av henne, första gången tryckt i Språkvård 3/93.

Minnesfond

För att ge våra läsare tillfälle att hedra minnet av Margareta Westman har vi tagit initiativet till en insamling. Ett bidrag kan sättas in på Språknämndens fond, pg 197475-7, med tillägget ”Margareta Westmans minne”. Det insamlade beloppet kommer att användas till ett särskilt språkvårdsprojekt i Margareta Westmans anda; ändamålet preciseras när insamlingen avslutats.

Ny föreståndare

Till ny föreståndare för Svenska språknämnden efter Margareta Westman har regeringen utsett docent Olle Josephson, tidigare lärare och forskare i svenska vid universiteten i Stockholm och Uppsala. Under flera år har han ansvarat för utbildningen av konsulter i svenska språket. Doktorsavhandlingen från 1982, *Svåra ord*, handlade om förståelse av samhällsord. Därefter har han forskat bl.a. om svenska folkrörelsers erövring av ett offentligt språk och om svensk sakprosa-historia. Han har också skrivit läroböcker för skola och universitet och medverkat i radio och dagspress i språkfrågor.

Debattlysten Språkvård

I övrigt innehåller Språkvård 3/2000 en artikel om *å, ä, ö* och debatt och polemik.

En viktig nyhet i tolfte upplagan av Svenska Akademiens ordlista, 1998, var ordledsanalys och avstavningsrekommendationer för alla ord. Särskilt avstavningarna har fått kritik. Ordlistans redaktörer, Martin Gellerstam och Sture Berg, redogör för sina principer och får omedelbart svar av Carl-Erik Lundbladh.

Diskussionen är inte utslag av språkvetenskaplig grälsjuka. Den berör grundfrågor för modern språkvård. Vilken grad av precision fordras i språkbeskrivningen? Hur balanserar man mellan beskrivning och rekommendation, mellan att följa språkbruket och att försöka ändra det?

Margareta Westman i vårt minne

Margareta Westman, Svenska språknämndens föreståndare sedan 1985, avled den 15 augusti. Om hennes insatser som språkvårdare och språkforskare skriver här Ulf Teleman, ordförande i Språknämndens styrelse 1987–99.

För några veckor sedan påminde en av Margareta Westmans vänner om vad lingvistikprofessorn Gunnel Källgren i festskriften till Margaretas sextioårsdag hade skrivit om mötet med henne på seminarierna vid Stockholms universitet:

Margareta var vacker som en gudinna, men det brydde hon sig liksom inte om. Hon var så fruktansvärt bright att hon vågade vara dum. Hon sa: ”Ursäkta men jag har inte riktigt begripit det där du sa” och så fick hon den manlige föreläsaren att trassla in sig i sina egna förklaringar så man begrep att han nog inte heller riktigt hade begripit det där han sa. Dessemellan ställde hon den enkla, raka, konkreta fråga som alla ville ställa men ingen torde, eller klarade av att formulera, och hela auditoriet andades ut av lättnad och föreläsningen flöt vidare och allt var bra och man kände sig nästan lika intelligent som Hon.

Kloka och sanningsenliga ord som jag tror att många kan skriva under på. De stämde in på Margareta Westman också när hon kom som forskningsassistent till Språknämnden på 60-talet, när hon skrev sin avhandling om bruksprosa inom skrivsyntaxprojektet i Lund på 70-talet och fak-

tiskt också när hon var chef på språknämndens sekretariat efter Bertil Molde från och med mitten av 80-talet.

Nu när jag har suttit och bläddrat igenom och ibland åter läst vad hon har skrivit, märker jag med vilken självklarhet och tyngd hon fortsatte traditionen efter Erik Wellander och Bertil Molde som ledande svensk språkvårdare. Hennes lärobok i konsten att skriva offentlig svenska (1977) flyttade fram språkvårdens positioner. Det hette inte ”fight the fog” på den tiden, men det var vad det var. Precist och pedagogiskt visade hon vägen och målet för myndigheternas skriftliga umgänge med medborgarna. Det nya var att råden inte bara gällde på ord- och satsnivå utan också den funktionella texten som helhet. Vid den här tiden arbetade hon dessutom vetenskapligt med konstruktionen av texter och deras funktion (t.ex. 1977).

Demokratiskt patos

Margareta Westman hade en lättsam, charmerande, lite gamängaktig samtalsstil, som dock bara nödortfött kamouflerade ett demokratiskt språkpatos. Språkvårdens uppgift skulle vara att göra det offentliga språket mera tillgängligt för hela folket, att underlätta samspelet mellan

medborgarna och den demokratiska statens myndigheter. Vi brukade säga att den institutionella språkvården skulle agera som folkbildare och göra varje språkbrukare till sin egen språkvårdare. En slogan som skulle kunna härröra från Margareta Westman var att varje språkbrukare skulle vara sträng mot sig själv och generös mot andra. Ett av de tidiga projekt som vi aldrig lyckades fullborda var att skriva en Folkskolans läsebok om svenska språket. (Arbets titeln tror jag var ”Vad varje svensk bör veta om sitt språk”.)

Margareta Westman var nog lite mera lingvist än sin frejdade föregångare: mer intresserad av språkets struktur men framför allt mer intresserad av språkets bruk i en mångskiftande samhällslig verklighet. Hon var genuint betagen av språkets alla härligheter inom standardnormen – och utanför den. Hon kallade i sin populära införing i språkvetenskapen språket för en djungel och lustgård. Antagligen upplevde hon språkbetraktelsen som angenäm just därför att språket på sätt och vis var en djungel: det vildvuxna visade sig ju alltid vid närmare påseende följa egna lagar, och lusten bestod i att få syn på dem.

Språknämndens sekretariat är en idealisk utkikspunkt för den som vill betrakta det samtida språkets stabilitet och förändring. Det nya är ju i viss mening alltid fel och blir därför ofta förtrytsamt inrapporterat till sekretariatet. Margareta Westman har alldeles bortsett från detta gjort flera viktiga iakttagelser om det slutande 1900-talets svenska. I en tankeväckande studie (1986) visade hon hur kurvorna inte alltid fortsatte att peka uppåt för kortformer (som *ska* för *skall*). Mer känd är

kanske hennes hypotes om att den moderna offentliga svenskan gjorde satserna kortare men orden längre (1985), en tanke som har fångats upp av flera andra forskare.

För språkvetare som är så förtjusta i språkets mångfald och variation som Margareta Westman blir tvånget att standardisera ibland ett dilemma. Man har intrycket att uppgiften föreföll lättare för Erik Wellander och Bertil Molde som båda mera tryggt vilade i sin egen bildade språkkänsla. Margareta Westman visste att också hon måste värdera språkliga alternativlösningar men var inte alltid så förtjust i detta – trots att hon nog i grunden hade samma funktionella språkfilosofi som Bertil Molde. Hennes lösning blev ofta att differentiera, att visa att uppstickaren i själva verket hade en annan betydelse eller språklig funktion och därför borde hjälpas fram snarare än motarbetas: kanske betydde *fått gjort* något annat än *fått göra*. Inte sällan kunde hon visa att det alternativ som Årlig svensk kritiserade faktiskt var mer funktionellt än den etablerade motparten (*bild på* var mera entydigt än *bild av*). Hon verkar inte riktigt ha kunnat fördrå resultaten av sin egen och andras forskning att skolans skickliga uppsatsskribenter var mer substantivorienterade än de dåliga: hennes intuition sa henne att skolan ändå borde träna eleverna i en mera verbttät stil. Här skulle man gärna ha velat fortsätta diskussionen med henne.

Större perspektiv

På senare år har Språknämnden initierat och drivit språkpolitiska frågor, som aktualiserades av EU-inträdet men som

egentligen hänger ihop med samhällsutvecklingen i ett bredare perspektiv: den ekonomiska, politiska och kulturella globaliseringen, bildmediernas relativt ökade betydelse, IT-kulturens genomgripande förändring av arbetsliv och fritid. I detta arbete var Margareta Westman en viktig aktör, också sedan sjukdomen började kasta sin skugga över hennes liv. Man kan se av hennes skrifter hur hon tidigt strävade efter att se språkfrågor i ett större perspektiv. Hon var alltid på det klara med att värn av svenskan måste kunna förenas med bibehållen och förstärkt kompetens i främmande språk och att svenskan som statsbärande språk snarare stärks av en generös attityd mot minoritetsspråken än tvärtom. En av hennes idéer (se t.ex. 1996) var att urskilja tre språkskikt i samhället: (1) det privata samtalet, t.ex. i hemmet, (2) det gemensamma språkbruket, t.ex. i medierna och den nationella politiken och (3) den globaliserade expertkommunikationen. Hon insåg att svenskan inte var hotad i (1) och (2) men att engelskan oundvikligen spelade en stor roll i (3). Svenskan måste dock enligt Margareta Westman kunna fungera också i (3) t.ex. som vetenskapsspråk, för att inte den gemensamma kommunikationen i (2) på sikt skulle utarmas: experterna måste kunna skriva på svenska om det de kan, så att de kan delta t.ex. i miljö- och hälsodebatt.

Man kan ibland tycka att det sägs och skrivs alltför mycket slätkammade självklarheter och förutsägarheter om språk, inlägg som varken framlockar aha-upplevelser eller stimulerar till utvecklande meningsutbyten. Margareta Westman var annorlunda, uppiggande och stimuleran-

de med sitt goda förstånd. Nu när jag har bläddrat i hennes skrifter har jag gång på gång fått en sådan lust att lyfta på luren för att underblåsa eller gensäga, för att höra henne tala allvar på sitt lättsamma, tentativa vis.

De skrifter av och till Margareta Westman som särskilt nämns eller åsyftas ovan är följande:

Bruksprosa. Lund. 1974.

Att skriva bättre offentlig svenska. Stockholm. 1977.

Att skriva en notis om rovfiske, i Källgren/Sigurd/Westman: *Tre experiment med text*. Stockholm. 1977.

Den tilltagande samhällsregleringens inverkan på skriftspråket efter 1945, i *Språk og samfunn i Norden etter 1945*. Nordisk språksekretariats rapporter 5. Oslo. 1985

Språkvården i framtidsperspektiv, i *Språkvård 4/1985*.

Om ordformer i skriftspråk, i *Svenskläraryrskrift 1986*.

Språkets lustgård och djungel. Stockholm. Norstedts 1995.

Språket lever! Festskrift till Margareta Westman 1996. Svenska språknämnden.

Har svenska språket en framtid?, i *Svenskan i tusen år. Glimtar ur svenska språkets utveckling*. Stockholm. Norstedts 1996.

MARGARETA WESTMAN

Språket lever

Språket lever var rubriken på den här artikeln när den första gången trycktes i *Språkvård* 3/1993. Den handlar om en ny betydelse av verbet *få* och om ord som *sambo*, *helgbo* och *kvarbo*. Artikeln är ett litet men gott exempel på hur Margareta Westman kunde arbeta som språkvårdare: aktuella förändringar i vardagsspråket analyserades lustfyllt och skarpsinnigt samtidigt som de sattes in i ett samhällsperspektiv. Vi återger här den delen av artikeln som handlar om *få*.

Vi svenskar måste vara ett läsande folk. Annars skulle vi inte bombarderas med sådana mängder av reklamtryck med text i som vi faktiskt blir. Utviksblad med erbjudanden om extrapris på matvaror och hushållspapper och dessutom om allsköns elektroniska apparater till rena rövarpriser.

Bland postskräpet finner man regelbundet också små kataloger, samlingar av erbjudanden om de mest skilda ting. Det gäller bara att skicka in någon speciell kupong för att få del av skönhetsmedel som gör en vackrare, uppsättningar av CD-skivor eller kassetter som gör en gladare, olika bokverk som gör en klokare, muskelsträckare som gör en smidigare, broderisatser som får en sysselsatt, porslinstallrikar som gör en nöjdare, automatiska nagelfilar som gör en snyggare, videofilmer som gör livet mer spännande, avmagringsmedel som gör en smalare. Etc.

I de här häftena har utvecklats en särskild språkstil, en sorts basstil för

reklam. All reklam går ju ut på att tubba folk att göra vissa saker: köpa något eller tycka något. Och språkets mest direkta sätt att uppmana är själva imperativformen, uppmaningsformen, av verben.

Den mer suggestiva formen av reklam söker övertala genom mer subtila medel, t.ex. genom att framkalla stämningar av romantik, överlägsen säkerhet, trygghet, tjusighet.

Men i de små häftena är man mera uppriktig. Där används verkligen uppmaningsformen:

Ge liv åt din trädgård!
Välj 2 filmer för bara 49:50 per styck!
Spara upp till 25 % av dina bensinkostnader ...
Vinn i Lotto varje vecka!
Prova 14 nya originalhits för 0:--.
Se till att hon har ...
Friskare liv – läs ...!
Gå med i ...!
Passa på nu. Förstora dina kära till önskepriser! Sänd oss ...
Duka ditt vackraste bord med ...

Bli medlem ...
Pröva... i 10 dagar utan köptvång.
Beställ en videofilm för bara 9:90.
Skrapa och vinn!
Ta chansen – bli miljonär!

Allt det här känner vi alla igen, men den imperativform som är vanligast i häftena är faktiskt en ren nyskapelse. Alltså, ordet är inte nytt, men sättet att använda det är nytt:

Få din första spännande TV-film.
Få din första Clint Eastwood Film.
Få 30 dagars förbrukning av ... hudvårdscreme.
Få James Bond-filmen:
Få din första actionfilm ...
Få första delen av den härliga filmen ...
Få din första buskisfilm ...
Få dessa böcker som ökar ditt sexuella medvetande.
Få din första Pippifilm för bara 29:50.
Få Asterix och Kleopatra för bara 29:50 + porto och exp.

I ett enda häfte som distribuerades i mars 1993 i Stockholm var den vanligaste imperativen den av verbet *få*, ett verb som ”egentligen” inte kan sättas i uppmaningsform. Varför skulle det vara konstigt med *få* i imperativ?

Verbet *få* har enligt Svensk ordbok flera betydelser, men den som är aktuell här är ’komma i besittning av, särskilt genom gåva.’ Och i Illustrerad svensk ordbok anges betydelser som ’erhålla’, ’komma i besittning av’, ’mottaga’, ’begåvas med’, ’tilldelas’, ’komma över’ etc. Det genomgående draget i betydelsebeskrivningarna är att det enkla verbet *få* innebär att den som *får* något, den gör ingenting själv utan den välsignas med eller drabbas av något utan att den själv kan påverka vad som händer. Man får en julklapp eller man får kikhosta. Och kan man inte göra något åt att man får något, då kan man inte heller uppmanas att få det.

Men i de små varukatalogerna har verbet *få* börjat användas i aktiv mening, som en uppmaning med en betydelse som liknar *skaffa*.

Verben *få* och *fånga* är nära besläktade – det hörs ju – och nu har *få* fått ta ett steg närmare i betydelse också.

PETER SVANBERG

Datorer och teckenvård

Hur ska Östen Jönsson undvika att heta Osten Jonsson i sin e-postadress? De kulturella hindren för god teckenhantering kan ofta vara större än de tekniska. Det skriver Peter Svanberg, systemspecialist vid institutionen för numerisk analys och datalogi vid Tekniska högskolan i Stockholm och webbmästare i Svenska datatermgruppen. I artikeln tar han upp både vad som är tekniskt möjligt och hur man bör behandla *å*, *ä*, *ö*, *ü* och andra tecken i sitt dagliga skrivande.

– Jag skrev www.språknämnden.se men det funkade inte!

– Kring citat måste det vara sånnadär ... vahettere ... dubbelfnuttar. Och så glömde du slashet i slutet på webbadressen!

– Jag heter Örjan, utom i e-brev, där jag heter Orjan, =?iso-8859-1?Q?=C6rjan eller rjan.

Hantering av vissa tecken tycks ha blivit svårare sedan datorerna kom. Varför?

Fram till 1970-talet var det inte så krångligt att skriva tecken. Med penna var förstås ingenting omöjligt. Använde man skrivmaskin kunde de tecken som inte fanns på tangenterna (och som man inte ville transkribera) oftast konstrueras genom att man skrev flera tecken på eller intill varandra: akut accent och *e* blev *é*; kolon ovanpå komma såg ut som ett semikolon; *a* följt av *e* med bakstegstangenten halvt nedhållen gav *æ* etc. Och gick inte tecknet att skapa med sådana metoder kunde man alltid lämna tomt och skriva dit tecknet efteråt med en penna. Sedan kom datorerna. Den text man skapade

förelåg inte längre som något skrivet på ett pappersark utan som nollor och ettor i datorn. Varje tecken måste matas in som det korrekta tecknet, utan möjlighet till sammanslagning eller pennkomplettering.

Datorerna och deras program kom från USA och där nöjde man sig med bokstäverna *a–z*. Datorerna hade även i övrigt en mycket begränsad tecken uppsättning. I datorer kodas tecken via en s.k. teckenkod: varje tecken i den teckenrepertoar som används numreras, så att t.ex. *A* får nummer 65, *B* får 66 osv. I en av de första teckenkoderna, ASCII, ingår följande: 52 bokstäver (versala och gemena *a–z*), 10 siffror, 8 skiljetecken, 6 parentestecken, 9 matematiska/monetära tecken, 3 grafiska tecken som används som ersättning för flera snarlika tecken i fin typografi (bindestreck eller minus, citattecken eller bistecken, apostrof/enkelt citattecken eller prim-tecken eller fristående akut accent), 3 fristående diakritiska tecken ([^], [˘], [˙]), 4 övriga grafiska tecken (&, \, |, _) samt 33

styrtecken, t.ex. tabulering, vagnretur, radbyte, sidbyte.

Denna mycket begränsade mängd tecken var i princip allt som fanns att tillgå i datorer fram till början av 70-talet. Och ännu idag utgör dessa tecken basen för nästan alla teckenkoder.

Bland större språk är enligt uppgift bokstäverna *a-z* – utan diakritiska tecken – tillräckliga endast för text på språken engelska, swahili och latin. Då måste man ändå bortse från typografiska finesser som i engelskans *naïve* och latinets *Caesar*. Något måste alltså göras för att få datorn användbar utanför USA. Men att utöka teckenmängden var inte görkligt, alla de 128 kodplatserna var redan utnyttjade, så man fick i stället ändra i den. När ASCII omarbetades till internationell standard, ISO 646, bestämde man att tio av tecknen fick bytas ut för ”nationella behov”. Det ledde till att ett tiotal länder skapade var sin teckenkodsvariant (och ibland två) av ISO 646.

I Sverige betydde t.ex. det numeriska värdet 126 gement tyskt *y* (ü), i Norge och Danmark lodstreck (|) och i Västtyskland dubbel-*s* (ß). Amerikaner hade dock inte en aning om att det kunde betyda något annat än tilde (~). Vid textutbyte mellan länder krävdes alltså kunskap om dessa nationella teckenkodsvarianter för att texten skulle kunna hanteras.

För två andra tecken angavs alternativ av politiska skäl: dollartecken (\$) kunde bytas mot det konstruerade valutatecknet Ɽ (sovjetiskt krav) och nummertecknet (#) kunde bytas mot pundtecken (£).

ASCII-tecknen på de utbytbara platserna utnyttjades alltså av amerikaner, t.ex. vid konstruktion av programspråk.

Exempelvis måste hakparenteser ({}) användas vid programmering, men de tecknen var i Sverige utbytta mot Å resp. Ä. Följden blev att programmerare fick lära sig läsa programrader som listaÅ3Ä=’köttfärsås’. Ibland gick det att ändra så att det på skärm eller vid utskrift användes ASCII, men då blev det i stället lista[3]=’k|ttf{rss}s’. Vi som utsattes för sådana teckenhorrörer vet vilken oerhörd förmåga hjärnan har till anpassning!

Fler tecken

Standardiseringsorganisationen ISO:s lösning på dessa problem kom 1983: teckenkoden ISO 6937, som skulle täcka bokstavsbehoven för språk i Europa och Amerika som använder det latinska alfabetet. Denna kod innehöll 333 tecken, varav över 230 bokstäver. Detta möjliggjordes dels genom ökning av teckenkodens storlek (8 bitar per tecken i stället för 7), dels genom att de diakritiska tecknen hanterades separat från grundbokstäverna. Bokstaven *å* kodades t.ex. som två tecken: kombinatív övre ring följt av *a*.

ISO-lösningen kom dock för sent. IBM hade redan lanserat den första pc:n, och Apple var på väg att lansera Macintosh. De var bägge tänkta för en internationell marknad och datorleverantörerna tvingades skapa egna teckenkoder. Man ansåg också att ISO:s kodningsmetod var för krånglig och valde en enklare: varje kombination av basbokstav och diakritiskt tecken fick en egen plats. Därmed fick man inte plats med alla tecken i samma teckenkod, utan fick använda olika teckenkoder för olika regioner: en för västra Europa, en för östra Europa, en för Baltikum o.s.v. Även ISO utarbetades så

småningom en sådan teckenkodsserie.

Detta är bakgrunden till att tecken lagras på olika sätt beroende på om det är en gammal pc med MS-DOS, en modernare pc med MS Windows, en Macintosh eller en dator med Unix/Linux. Dessutom beror det alltså också på var datorn eller programmet används, d.v.s. vilket språk och vilken kulturell region som förväntas eller har angetts. Att det ibland kan bli teckenfel när man flyttar textmaterial från en datormiljö till en annan är kanske inte så underligt?

Ännu fler tecken

En uppenbar väg ut ur denna teckenröra är att alla enas om en gemensam teckenkod, som kan användas i alla sammanhang. Den måste vara så stor att det finns plats både för alla tecken i de nuvarande teckenkoderna och för alla tecken man kan tänkas vilja koda i framtiden. Många amerikanska dator- och programtillverkare såg Östasien som en viktig framtida marknad, och kinesiska, japanska och koreanska har ju fler än tio tusen olika skrivtecken. Tekniskt är det inte svårt att få plats med alla dessa. Om man låter varje tecken uppta dubbelt så stort minnesutrymme som tidigare växer antalet olika tecken som kan representeras från 256, inte till 512, utan till 65 536. Redan på 1980-talet började man inom ISO arbeta på en ny gemensam teckenkod. Arbetet tog lång tid och även nu fanns kritik mot att standarden riskerade att bli för komplicerad. Flera stora datorleverantörer samarbetade informellt för att göra en bättre lösning. De bildade ett industriconsortium 1991 och utgav i oktober 1991 första versionen av teckenkoden

Unicode. Efter mycket om och men – under hot om att två olika svärförenliga världsteckenkoder skulle fastställas – enades de bägge lägren 1993 om en gemensam lösning. Teckenkoderna ISO 10 646/UCS och Unicode finns och utvecklas nu parallellt. De har tekniskt sett samma kodning av alla tecken. Utrymmet är väl tilltaget: över en miljon tecken kan hanteras. Hittills har drygt 49 000 tecken kodats.

Steket att byta teckenhantering i en existerande datormiljö från dagens enkla teckenkoder till Unicode är tekniskt ganska stort. All hantering av texter måste ändras och utökas, både i operativsystemet (d.v.s. datorns grundprogram) och i alla tillämpningsprogram. Det är avsevärt enklare om man kan införa Unicode redan när datormiljön skapas. Därför har moderna system som Microsoft Windows NT/2000, Linux och Java stöd för Unicode, medan äldre system ännu saknar det. Det kommer alltså att dröja några år till innan Unicode når den vanliga personatoranvändaren. Dessutom släpar utvecklingen av inmatningsmetoder efter den övriga datorutvecklingen. Många textbehandlande program kan internt hantera de flesta tecken i Unicode, men det finns inget praktiskt sätt att skriva in dem med ett vanligt tangentbord.

Unicode kan dock användas även innan det slagit igenom som teckenkod i datorerna: som en gemensam mellanteckenkod vid kommunikation mellan datorer och vid konvertering mellan teckenkoder. Inom Internet har man beslutat att alla nya kommunikationsstandarder (och successivt även de gamla) ska använda denna metod: sändande dator konverterar till Unicode före skickning från sin

lokala teckenkod, och mottagande dator gör omvänt vid mottagning. I HTML, språket som webbsidor skapas med, kan tecken anges med sin kodning i Unicode.

Snarlika tecken

En del program har redan i dag möjligheter att använda en större mängd olika tecken än de vanliga. I Microsoft Word kan man till exempel via kommandot *Symbol* eller *Specialtecken* i Infogamenyn hitta grekiska bokstäver och många matematiska tecken. Ett problem är dock att dessa möjligheter är begränsade till vissa program. Om man försöker läsa texten med ett annat ordbehandlingsprogram kan de speciella tecknen oväntat och utan varning om att något är fel förvandlas till helt andra. Detta kan också hända om man försöker kopiera text mellan olika program.

På Macintosh finns också kommandot *Tangentbord* i Apple-menyn som visar vilka tecken som finns åtkomliga via tangentbordet med olika kombinationer av nedtryckning av alternativtangenter och den vanliga skifttangenter (fyra olika lägen) och val av typsnitt.

I båda dessa fall får man bara se tecknets utseende, men får ingen uppgift om vad tecknet heter eller tips om hur det används. Sådan information tillsammans med olika sökmöjligheter – sökning efter visst teckennamn, efter en kategori tecken etc. – skulle underlätta hanteringen och få fler att utnyttja den allt rikare teckenfloran. Många tecken är snarlika – till exempel siffran 1, bokstaven l, bokstaven I och lodstrecket | – särskilt i linjära typsnitt. Andra tecken ser exakt likadana ut, som bokstaven p i latinskt, grekiskt och kyril-

liskt alfabet. Med tillgång till fler snarlika tecken ökar riskerna för inskrivningsfel som aldrig blir upptäckta och rättade. Därför behöver sökfunktionerna i datorprogram anpassas så att de också hittar ord i texten som innehåller tecken som är snarlika dem i sökordet.

www.språknamnden.se

Internet fungerar i dag ganska bra för kommunikation på svenska. Att skriva e-brev och skapa webbsidor med svensk text ger numera sällan problem som har med tecken att göra. Det finns dock några områden i Internetvärlden dit moderniseringen av standarderna ännu inte nått. Det mest kritiserade och just nu omdebatterade området är adresseringen: Varför får vi inte skicka e-post till <Åke@Språknamnden.se> eller ha webbadressen <www.språknamnden.se/frågor/>?

Det man nu debatterar är hur adresser till datorer och domäner – som <www.spraknamnden.se> resp. <spraknamnden.se> – ska ”internationaliseras” (vilket det kallas av amerikaner när något ska anpassas för annat än amerikanskt bruk). Att denna adressering inom Internet fungerar är förstås väldigt viktigt. Därför måste man vara mycket försiktig när man ändrar något som berör adresseringen, annars kan hela Internets funktion äventyras.

Användargrupper riskerar att isoleras: Bokstäverna a–z finns på flertalet tangentbord avsedda för textinmatning och kan matas in av alla Internetanvändare. Men så fort man använder andra tecken utestänger man alla som inte känner till dessa tecken och har utrustning där de har möjlighet att mata in dem. Det är inte utan

anledning som internationella koder som ISBN och EAN bara består av siffror!

Om ett domännamn som innehåller å, ä eller ö skulle vara det enda domännamn som fanns för en viss organisations webbsidor och e-postanvändare skulle dessa i praktiken inte gå att nå – genom direkt inmatning av adressen – för andra än användare i Sverige och Finland. Även svenskar i utlandet riskerar att få tekniska problem. De tekniska problemen kan kanske lösas på sikt, men inte de kulturella: att användaren inte känner till tecknen.

Det finns också säkerhetsproblem som måste lösas och problem med versal- och gemenmatchning. För bokstäverna a–z är det självklart vilka versal- och gemenpar det finns, men går man utanför den mängden finns det olika konventioner i olika språk. För turkar gäller t.ex. att den gemena motsvarigheten till *I* är gement *i* utan prick (*ı*). Om ett domännamn med detta tecken i skapas (sing.com), och ett annat likadant men med ett vanligt gement *i* (sing.com) redan finns, hur ska då inmatning av *I* i samma position (SING.COM) tolkas? Eller ska det inte vara tillåtet att registrera två namn som är så lika?

Dessa och många andra tekniska problem diskuteras just nu i en arbetsgrupp inom Internets standardiseringsorgan IETF. Den har fått mycket strikta direktiv från hög instans inom IETF. Det är tydligt att man har oroats över den typ av experimenterande som bl.a. de som ansvarar för domänen nu sysslar med. De har infört några domännamn som innehåller å, ä och ö och har börjat ta emot förhandsregistreringar av sådana, trots att inga standarder eller regler finns. Svenska Internet-

leverantörer har dock motsatt sig att nu domänen bryter mot fastställda Internetstandarder och förmedlar inte trafik till de avvikande domännamnen. Även om intresset från företag och användare är stort måste alla tyvärr vänta tills standardiserarna har löst problemen och kommit fram till en standard som fungerar i hela Internet.

Att tillåta å, ä och ö i e-postadressers mottagardel (d.v.s. det som föregår @) ligger längre fram i tiden – ingen grupp verkar arbeta med detta för närvarande. För användning av å, ä och ö i den del av webbadresser som står efter adressen till webbserverdatorn (”frågor” i exemplet <www.spraknamnden.se/frågor/>) finns ett förslag till lösning, men arbetet med detta samordnas förmodligen med arbetet med internationella domännamn.

Habo.se – Habo eller Håbo?

Så länge vi har den begränsade teckenrepertoaren i adresser rekommenderar vi i Svenska datatermgruppen att man tar bort de diakritiska tecknen, så att å, ä och ö blir a, a och o, é blir e, ĩ blir i, ü blir u o.s.v. Denna princip leder förstås till krockar, så att man inte kan särskilja efternamnen *Jönsson* och *Jonsson* eller kommundnamnen *Håbo* och *Habo*. I e-postadressers mottagardel kan krockrisken minskas om användarna inom organisationen eller enheten ges personliga kort- eller smeknamn i stället för för- och efternamn i e-postadressen. När man skriver adressen i ett e-postprogram kan ju det fullständiga namnet skrivas korrekt ändå, före själva e-postadressen. Exempel: *Åke Jönsson* <ack@doman.se>. På domännivå kan krockproblemen vara svårare, och man

får hitta lämpliga lösningar från fall till fall. I exemplet *Håbo/Habo* har man t.ex. skapat en samordnad ingångssida som leder vidare till två separata ingångssidor.

Tecken i svenska texter

Precis som vi svenskar vill att våra namn ska återges korrekt bör vi sträva efter att använda rätt tecken när vi skriver namn och ord på andra språk i svenska texter. Latinska bokstäver med korrekta diakritiska tecken bör användas så långt möjligt. Man bör dock vara vaksam när sådana texter överförs till andra datormiljöer eller publiceras på Internet – behålls de korrekta tecknen? I de teckenkoder som används i moderna datorer och på webben kan de bokstäver som finns i västeuropeiska språk användas utan problem (utom ligaturen œ). Diakritiska tecken som används med latinska bokstäver i språk som polska, tjeckiska och kroatiska kan man tvingas ta bort. Ord och namn i andra alfabet ska normalt transkriberas.

De nya teckenmängderna bör också utnyttjas till korrekt svensk typografi. Kring citat i svensk text används tecknet ” på bägge sidorna, inte ett citattecken som går åt olika håll på var sin sida det citerade, som i anglosaxisk typografi. Svenska tankstreck är kortare än amerikanska, och

det ska vara luft kring dem. Och så vidare.

Teckenhantering har blivit krångligare men blir förhoppningsvis enklare inom några år. EU satsar mycket på språklig mångfald men borde också tala om teckenmångfald. Ett språks identitet är – mer än vi kanske tänker på – mycket nära förknippad med de tecken språket skrivs med, särskilt de särskiljande specialtecknen och diakriterna. Vårda dem!

Mer att läsa:

Mackenzie, C. E., 1980: Coded Character Sets, History and Development, Addison-Wesley

Korpela, Jukka, 2000: A tutorial on character code issues [www]. Tillgängligt på <<http://www.hut.fi/u/jkorpela/chars.html>>. Senaste uppdatering 30 augusti 2000. Hämtat 3 september 2000.

Jennings, Tom 1999: ASCII: American Standard Code for Information Infiltration [www]. Tillgängligt på <<http://www.wps.com/texts/codes/>>. Senaste uppdatering 22 januari 2000. Hämtat 3 september 2000.

STRÍ 1992: Nordic Cultural Requirements on Information Technology. Rapport från den nordiska IT-standardiseringsgruppen INSTA/IT. ISBN 9979-9004-3-1.

Statskontoret 2000: Comparisons of standardized character sets for Europe. Statskontorets publikation. 2000:02.

Frågor och svar

Defilerande idrottare

Följer man i någon mån sportevenemang hör man snart kommentatorerna använda ordet *defilera*. Efter att ha hört det några gånger började jag att undra vad i herrans namn det betyder. Jag slog upp ordet och såg att det betyder ’tåga förbi’. Så här använder kommentatorerna ordet: ”Han springer och defilerar när det är 20 meter kvar.” Man hör det vid nästan varje sportevenemang. Kan det användas så? Jag har också stött på ordet i en skönlitterär bok. Då ”defilerade de förbi sängen”. Är det rätt att att ha med *förbi* eftersom ordet i sig betyder ’tåga förbi’? Det verkar vara ett klurigt ord!

Marie Carnesten

Svar: *Defilera* konstrueras ofta med *förbi*, när ordet används i sin grundbetydelse ’tåga förbi’. Frasen *defilera förbi* är alltså korrekt. När sportreportrar säger att någon löpare ”defilerar in i mål”, använ-

der de uttrycket i en utvidgad betydelse, ungefär ’tåga i ensamt majestät’. Löparen ligger så långt före de andra att loppet blir mer en defilering än en tävling. I ytterligare utvidgad betydelse kan detta *defilera* brukas också om idrottsgrenar där det inte gäller att ta sig fortast fram. Ibland rapporteras på tidningarnas sport-sidor att en golfspelare eller ett ishockeylag *defilerade* mot segern. Överlägsenheten var alltså så stor att det inte blev någon riktig match. De två första betydelserna återfinns i moderna ordböcker över svenskan. Den tredje betydelsen kan möjligen vara svår att genomskåda för den som är ovan vid massmediernas sportspråk. Men den måste anses som fullt gångbar i dagens svenska.

Birgitta Lindgren

Strid mot väderkvarnar

Efter läsning av Don Quijote undrar jag hur man i moderna situationer be-

gagnar uttrycket *att slåss mot väderkvarnar*? Innebär det att man ger sig in i en strid om något som det är lönlöst att strida om? Fungerar exemplet: ”Att kämpa för världsfreden är som att slåss mot väderkvarnar”?

Anna-Karin Svedin

Svar: Uttrycket *att slåss mot väderkvarnar* innebär att slåss mot inbillade fiender. Don Quijote levde i sin egen låtsasvärld som rid-dare och såg i väderkvarnar fruktansvärda fiender, som han tappert gick till anfall mot. Det ligger alltså något löjligt över Don Quijote. Följaktligen är det inte riktigt adekvat att använda uttrycket när man talar om världsfreden. Även om man anser att världsfred är ouppnåeligt, så tycker nog de flesta att det inte är något löjligt över försök att sträva efter det. Många använder kamp mot väderkvarnar lite lösligt som synonymt med lönlös kamp, men det är alltså inte helt rätt.

Birgitta Lindgren

Ljusskyltspråk

I de nya vagnarna i Stockholms tunnelbana kan man på ljusskylten läsa texten ”Mot: Alvik”. Min fråga är om det kan ses som korrekt att ha ett kolon efter ordet *mot*.

Svar: Det är inte i överensstämmelse med normal skrivpraxis att ha ett kolon i denna ställning. Kolonet bör alltså tas bort. ”Mot Alvik” är fullt tillräckligt.

Det borttagna kolonet kunde därefter med fördel flyttas över till en annan textremsa som visas på ljusskylten. Den texten har nämligen lydelsen ”Nästa Slussen”. Här vore det ju faktiskt på sin plats att använda ett kolon efter ordet *nästa*. Det borde alltså stå ”Nästa: Slussen” eller ännu hellre ”Nästa station: Slussen”.

Claes Garlén

Tortilla

Hur böjer man i plural ordet *tortilla*? Jag kan inte hitta ordet i SAOL. Hur uttalas ordet med avseende på *ll*?

Svar: Detta ord, som i Spanien betecknar en typ av omelett men som på andra håll avser ett slags majs-

pannkaka, bör böjningsmässigt anslutas till andra *n*-ord med obetonat /a/ som slutvokal, d.v.s. mönstret *flicka, flickan, flickor, flickorna*. Vi får då alltså (*en*) *tortilla, tortillan, tortillor, tortillorna*.

Jag antar att det är det svenska uttalet av ordet som avses. Bokstavsföljden *ll* återges då vanligen som om det i stället stode *lj*, som i *vilja* eller *persilja*. Uttalet med /lj/ kan sägas vara svenskens tolkning av ett av de uttal som förekommer i spanskan, det som i varje fall tidigare har ansetts som det mest prestigefulla i de europeiska varieteterna. Även i orden *paella, Sevilla, Malorca* tillämpas ju i regel samma uttalspraxis när orden används i svenskt tal.

I vissa andra lånord från spanskan uttalas *ll* dock normalt som ett vanligt *ll*. Så är det exempelvis i *guerilla*, som också stavningsmässigt har försvenskats till *gerilla*. Så är det också i *chinchilla* och *cigarill* (av spa. *cigarillo*).

Claes Garlén

Fortfarande inte

De senaste åren har jag irriterat mig över hur

medierna i tal och texter använder *fortfarande*. Jag menar att ordet inte kan användas tillsammans med en negation. Uttryck som exempelvis ”polisen har fortfarande inte hittat den saknade” anser jag vara fel. Tyvärr är de vanliga. Borde man inte i stället använda *ännu*? De jag diskuterat med har inte alltid samma uppfattning som jag. Är det jag som har fel, eller?

Lars Owe Berglund,
Ängelholm

Svar: Både *fortfarande inte* och *ännu inte* måste anses som god svenska. Men det stämmer att *ännu inte* är vanligare och av många uppfattas som mer korrekt. Vid en sökning i en textdatabas hittade vi 4 000 *fortfarande inte* och 29 000 *ännu inte*. Siffrorna visar dock att *fortfarande inte* är så pass etablerat, att försök att avråda från konstruktionen inte skulle få något genomslag. Frasen vållar inte några missförstånd och är inte besvärlig att hantera grammatiskt. Det finns alltså inga rimliga skäl att motarbeta den.

Ett närmare studium av förhållandet mellan *fortfarande inte* och *ännu*

inte skulle nog också visa att många språkbrukare upplever en liten betydelskillnad. *Fortfarande inte* lyfter fram utdragenheten och långvarigheten i ett skeende och används därför oftast vid s.k. durativa verb, som betecknar något som pågår under en viss tidsrymd. Däremot drar sig många för att använda *fortfarande inte* vid så kallade momentana verb som anger en plötslig händelse. ”Hon har fortfarande inte diskat” låtar alltså bättre än ”Hon har fortfarande inte stängt av radion”. *Ännu inte* går bra vid båda typerna av verb, men lyfter snarare fram resultatet av verbhandlingen.

Också den som tycker sig känna den här lilla betydelskillnaden kan använda *fortfarande inte* och *ännu inte* vid samma verb. Ordvalet beror på om man vill betona utdragenheten i verbhandlingen eller resultatet av den. ”Jag förstår fortfarande inte det nya pensionssystemet” framhäver den pågående oförståelsen, medan ”Jag förstår ännu inte det nya pensionssystemet” riktar in sig på att resultatet – förståelsen – ännu inte är uppnått. ”Har du ännu inte

städat ditt rum?” säger den tonårsförälder som vredgas över att inte få se resultatet, ett snyggt och prydligt rum. Gäller ilskan främst att man inte fått se sin unge i färd med att städa, går det lika bra med ”Har du fortfarande inte städat ditt rum?”

Skillnaden mellan det avslutade och avgränsade i motsats till det oavslutade och oavgränsade ligger mycket djupt i vårt språkliga medvetande. Många språk – troligen en majoritet av världens språk – har särskilda verbböjningar beroende på om verbet ska ges den ena eller andra betydelsen.

Därmed inte sagt att alla svensktalande upplever denna betydelskillnad mellan orden *ännu* och *fortfarande*. Det vore alltså dumt att försöka införa regler för när det ena eller andra uttrycket ska användas.

Ola Karlsson och
Olle Josephson

Ett smärre fel?

För en tid sedan hörde jag i radion: ”Ett smärre fel har inträffat.” Jag trodde *smärre* var ett pluralt ord som i singular motsvaras av *mindre*. Kanske använder-

na tycker att *smärre* låter mindre än *mindre*? Vilket är korrekt?

Ingvar Lorin

Svar: Formellt sett är *smärre* komparativ av *små*, som ju i regel kräver ett huvudord i plural. *Mindre* kan däremot fungera som komparativ både till singularen *liten* och till pluralen *små*. Alltså: *en liten skrift, två små skrifter, en mindre skrift, två smärre skrifter* eller *två mindre skrifter* men inte *en små skrift*. Men *smärre* används sedan länge också framför singulara uttryck. Svensk ordböcker exemplet *en smärre förnögenhet*. Ordet *smärre* är för övrigt vanligt just i konstruktioner som inte uttrycker direkt jämförelse, så kallad absolut komparativ.

Språkvårdare har ibland manat till försiktighet med *smärre* framför ord i singular – se t.ex. Bertil Moldes *Mera svenska i dag* (1997), s. 153. Vi anser dock att det numera måste anses korrekt att skriva och säga *ett smärre fel*.

Ola Karlsson

Ord, ordled och avstavning i SAOL

Är *ljus* i *ett starkt ljus* och i *en ljus flicka* samma ord? Var är bästa stället att avstava *kärlekslöshet*? Finns det en ordledsgräns i *produktion* mellan *k* och *t* eller mellan *t* och *i*? När Svenska Akademiens ordlista kom med sin tolfte upplaga för två år sedan, blev det debatt om hur man avgränsar ord från varandra, hur man delar in ord i ordled och hur man kan avstava. I Språkvård 1/2000 var Carl-Erik Lundbladh kritisk. Ordlistans redaktörer svarar utförligt, och Lundbladh avslutar med kort replik.

I sin diskussion av tolfte upplagan av Svenska Akademiens ordlista (SAOL 12) i artikeln ”Ord- och ordledsidentifiering i SAOL” (Språkvård 1/2000) behandlar Carl-Erik Lundbladh (CEL) några av nyheterna i den nya upplagan. Synpunkterna gäller dels identifieringen av ord enligt den s.k. lemma-lexem-modellen, dels markeringen av ordled och användningen av denna analys för avstavning. Också vissa andra förändringar berörs flyktigt. Vi vill här gärna kommentera en del synpunkter som kommer fram i artikeln.

Identifiering av ord i SAOL 12

Den lemma-lexem-modell som först började tillämpas i Nuvensk frekvensordbok 1–4 (NFO) och som också ligger till grund för Nationalencyklopedins ordbok 1–3 (NEO) innebär ju i korthet att vitt skilda betydelser kan behandlas under ett och

samma uppslagsord, om ordet böjs, stavas och uttalas lika vid olika betydelser. Trädet *ask* och *ask* i betydelsen ’liten låda’ beskrivs som två skilda betydelser under ordet/lemmat *ask*, liksom ordet/lemmat *fond* innehåller två lexem med de skilda betydelserna ’bakgrund’ och ’kapital avsett för särskilt ändamål’. Modellen tillåter formvariation i den mån som den inte är kopplad till betydelskillnader: *simmade/sam* hör till verbet *simma* (ingen skillnad i betydelsen), medan *stickade/stack* hör till två olika verb *sticka* (varianterna inte utbytbara i sina resp. användningar). Modellen tillåter däremot inte att representanter för olika ordklasser blandas i beskrivningen av ett ord. SAOL 11 ger adjektivet *ljus* och substantivet *ljus* som olika instanser under *ljus*, SAOL 12 däremot har två olika uppslagsord.

CEL redovisar med hjälp av goda exempel de uppenbara svårigheterna med

att hitta rätt i tidigare upplagor av SAOL. Samtidigt som han ställer sig positiv till den alfabetiska ordningen menar han dock att lemma-lexem-modellen kan stöta ordlisteanvändarens språkkänsla på grund av att homonymer (d.v.s. ord som låter och skrivs likadant men har helt olika betydelse) behandlas under samma uppslagsord. Den språkkänslan är nog väldigt olika hos olika människor. CEL antyder själv detta i formuleringen ”Användaren vet eller har en känsla att t.ex. *fota* i betydelserna ’grunda’, ’avskeda’ och ’fotografera’ är tre eller åtminstone två ord”. Det bör också tilläggas att alla sammanslagningar av typen *ask* (två artiklar i SAOL 11) försetts med lexemsiffror (två eller flera numererade huvudbetydelser i SAOL 12). Ingen information har således gått förlorad.

Den andra förändringen i SAOL 12 som hänger samman med lemma-lexem-modellen – den att ord som tidigare utgjort ett enda uppslagsord trots olika ordklass och böjning nu är uppdelade på sina respektive ordklasser – gäller enligt CEL några särfall (*ljus*, *lugn*, *tro* tas som exempel). Fallen uppgår i själva verket till ca 1 000 (*barock*, *besk*, *blomma*, *bubbla*, *bölja* för att nu nämna några med början på *b*).

Lexemsiffror finns redan i SAOL 11 i ett sjuttiofall (se t.ex. *haja* och *corp*). Dessa finns givetvis kvar i SAOL 12. Siffror inne i artiklarna kunde alltså i tidigare SAOL-upplagor både registrera ren polysemi (olika betydelser hos ett ord tillhörigt en och samma ordklass) och ge uppgift om ord tillhörande olika ordklasser men med betydelsamhörighet (*ljus*, *lugn* etc.) Från och med SAOL 12 anger siffror inne i artikeln polysemi i egentlig mening,

medan homonymirelationen mellan formellt sett olika ord anges med framförställda siffror (’*ljus* s. resp. ’*ljus* adj. etc.)

Sammansättningar

När ordlistans innehåll presenteras strikt alfabetiskt bryts ju ofta samhörighetsprincipen. För att underlätta identifieringen av ord och ordled måste därför vissa hänvisningar ges som hjälp åt användaren, framför allt vid sammansättningar. När det gäller att identifiera efterled i sammansättningar förklaras dessa i SAOL 12 genom ordklass- och böjningsangivelse. I ett ord som *högskole-elev* går man från slutledet (det som står till höger om den stora ordledsgränsen) till det enkla ordet *elev* där man hittar den korrekta böjningen. Däremot ges fullständig böjning vid sammansättningar med homografa slutled, t.ex. *presidentvals*. -et; pl. =, eftersom vi har både ett neutralt och ett icke-neutralt lemma *val* (det kan tilläggas att detta enda sätt att skilja homografer från varandra ersätter upp till ett tiotal olika i SAOL 11). När det gäller att identifiera förled i sammansättningarna påpekar CEL att hänvisningar gjorts ”när det bedömts vara nödvändigt” (*meddon* och *medspår* hänvisar till ’*med*’, medan däremot *medtrafikanter* inte hänvisar till ’*med*’). Han menar dock rent allmänt – säkert med viss rätt – att det är alltför ofta som SAOL 12 inte ger någon hänvisning i fråga om förleden i sammansättning. Det bör då framhållas att alla sådana uppgifter lagras i databasen. I mån av utrymme kan alltså kommande upplagor kompletteras i det här avseendet.

När man diskuterar begreppen ’ett eller flera ord’/’en eller flera betydelser’

och de olika sammansättningsledens förhållande till varandra, bör man också hålla i minnet att SAOL är en ordlista och inte en definitionsordbok. Visst finns det förklaringar till många ord, och ibland är förklaringarna till och med skilda åt med lexemiffror. Ofta nöjer sig dock SAOL med att sätta semikolon mellan klart skilda betydelser (t.ex. ackord 'samklang'; 'uppgörelse i konkurs'; 'avtal om lön ...') och ännu oftare – framför allt i det fornläsvda svenska ordförrådet – saknas betydelseangivelse överhuvudtaget. Substantivet *krona* har enligt NEO fyra klart åtskilda betydelser som det överläts åt SAOL-läsaren att själv aktualisera. När man kritiserar SAOL 12 för att ha ”tappat” en del information vid sammansatta ord, bör man alltså komma ihåg att sammansättningar som *ackordföljd*, *ackordsarbete*, *ackordsförtjänst* eller *kronblad*, *kronprins*, *krontal*, *kronvrak* eller *lokalavdelning*, *lokalbrist*, *lokalförsvär*, *lokalhyra* etc. alltid radats upp efter varandra i SAOL utan någon koppling till förledernas olika betydelser.

Ordledsuppdelning

Orden i SAOL 12 är för första gången uppdelade i ordled. Detta har vi gjort dels för att förenkla läsningen av SAOL, dels för att ge läsarna en uppfattning om ordens bildning, slutligen också för att bidra med ett ordledsbaserat alternativ till dagens huvudsakligen mekaniska avstavning. Vi ska börja med att kommentera CEL:s synpunkter på hur ordledsuppdelningen är gjord för att sedan säga något om dess funktion som underlag för avstavning.

Först några allmänna ord om ordledsuppdelningen. Den bygger, som det sägs i

inledningen till ordlistan, på det självklara faktum att många språkbrukare uppfattar delar av ord som betydelsebärande. Därför blir folk irriterade när de läser konstiga avstavningar, särskilt sådana som inte tar hänsyn till sammansättningsgräns (i dag kan man i tidningen se avstavningen *tvär-tom* ”tvärtom”). Men kunskapen om hur ord är bildade går längre än så. De flesta svenskar vet att *spelare* har att göra med *spel*, inte *spe-* som avstavningen skulle låta förmoda, att *-are* finns som ändelse i ett stort antal ord och till och med att *-en* är en vanlig ändelse (trots att detta faktum fördunklas vid avstavning, t.ex. *bo-ken*). Man känner också ofta till – utan att ha läst latin – att det finns ord (från klassiska språk) som börjar med *pro-*, *in-* och *kon-* och att sådana ord kan sluta på *-era* och *-ion*. Det finns kort sagt en kunskap hos språkbrukaren om hur ord av olika slag är bildade. SAOL:s ordledsuppdelning vill befästa denna kunskap och där så behövs föra den ett steg längre.

En sådan ordledsuppdelning bygger i princip på så kallad kommutation. I sin enklaste form innebär den att man systematiskt kan dela upp ord i återkommande bitar: *städ-are*, *städ-ning*, *städ-hjälp* kan delas upp i grundmorfem och avledningsmorfem därför att vi har så många andra ord som styrker en sådan uppdelning (t.ex. *skriv-are*, *skriv-ning*, *skriv-hjälp*). Lite mer komplicerat blir det när man kommer till det internationella ordförrådet men principen är densamma: vi kan dela upp ordet *information* i delarna *in*, *form*, *at*, *ion* därför att vi har en mängd ord som börjar på *in-* eller slutar på *-ion* och vi har dessutom både ord som *form* och *form-*mat** o.s.v.

Kommutationen kombineras med ett antal bruksregler som godkänner restmorfem (*bärn-sten*), tar hand om icke stavebildande ordled (t.ex. *-t* i *produkt*), ger prioritet åt böjningsmorfem (t.ex. *åkr-ar*) o.s.v.

Dessa regler tar hand om den allra största delen av ordförrådet. Rent tekniskt betyder det att man vid orduppdelningen bygger upp ett lexikon med ordled av olika slag (grundled, prefix, suffix o.s.v.). Utifrån lexikonet ges ett förslag till uppdelning som sedan granskas och korrigeras.

Så långt är allt väl och uppdelningen kan sägas vara en morfemuppdelning baserad på kommutation. Men i utkanten av ordförrådet finns ord som inte låter sig uppdelas på något enkelt sätt. Orden i denna restgrupp behandlas på ett av två sätt: antingen lämnas orden därhän och får därigenom ingen ordledsuppdelning (ord som *mahogny* utan igenkännbara ordled), eller också kan man på etymologiska grunder känna igen bitar som kan ligga till grund för en uppdelning (ord som *kont-roll*). När det gäller den första gruppen så kan dessa ord självklart få ”mekanisk” avstavning (det har antytts i debatten att orden inte får avstavas) men poängen är att där inte finns några igenkännbara ordled.

Ordledsgränser och etymologi

Mot denna allmänna bakgrund ska vi nu ta upp CEL:s synpunkter i tur och ordning. Först några ord om stor och liten ordledsgräns. Principen är att stor ordledsgräns anges vid sammansättning och liten ordledsgräns vid avledning. Förutom att en sådan skillnad ger en viktig

upplysning om ordledens vikt så får den också betydelse vid avstavning: man bör om möjligt hellre avstava i sammansättningsgräns än på andra ställen i ordet. Ordet *kärleks+lös* har enligt denna princip stor gräns. Men hur gör man i *kärlekslöshet*? Som CEL säger så är de två huvuddelarna av ordet *kärlekslös* och *-het* och den första delen kan i sin tur uppdelas i två delar. Men huvuddelarna uppdelas inte i stor ordledsgräns eftersom det är en avledning. Då återstår två utvägar, ingen särskilt bra: man kan genomgående ge liten ordledsgräns (vilket betyder att ordet inte är en sammansättning) eller man kan låta den stora ordledsgränsen stå kvar där den stod i den enkla sammansättningen. SAOL 12 har valt det senare alternativet och det leder mycket riktigt till par som *Djurs-holms+bo* men *djurs+holm-are*.

CEL går sedan in på ett avsnitt om ”etymologiska fakta” och börjar med att felaktigt ange som SAOL:s princip att ”antingen följs etymologin eller så görs ingen uppdelning”. Detta val gäller som vi just påpekade den lilla gruppen (internationella) ord som inte låter sig uppdelas med hjälp av kommutationen och de bruksregler som t.ex. delar upp *bärn* och *sten* i *bärn+sten*.

I själva verket leder avsaknaden av etymologiska hänsyn i kommutationsskedet till uppdelningar som CEL säkert inte skulle gilla. Ett sådant fall är *homo-ny* med ett starkt och frekvent förled (*homo-gen*, *homograf*, *homofil* etc.), men felaktigt etymologiskt uppdelat eftersom det handlar om *homo-ny*.

CEL diskuterar sedan ett antal ord som han menar är etymologiskt feluppdelade. Hit hör *all-sköns* (säkert dagens

svenska språkbrukares oreflekterade uppdelning, stödd av uttalet, men inte korrekt etymologisk uppdelning). Uppdelningen borde se annorlunda ut eftersom SAOL samtidigt anger *ed-söre* som korrekt gräns, en etymologisk uppdelning som är välkänd för många nordist. CEL diskuterar också fallet *kateder* som inte är uppdelat (till skillnad från *kate-gori* och *kate-kes*). En uppdelning skulle dock ha ställt till bekymmer för ett ord som *katedr-al*. Detta är helt enligt SAOL:s principer: finns inget naturligt ställe att avdela så avstår man. Detta har CEL förståelse för. Han sammanfattar den etymologiska diskussionen med slutsatsen att det inte bara är svårt utan omöjligt att åstadkomma en ordledsuppdelning som både är konsekvent och visar hur ordet är bildat. Detta är riktigt men SAOL drar också den enda rimliga slutsatsen av detta genom att i tveksamma fall inte alls uppdelar ordet. Etymologin finns med på marginalen för att inte i onödan förmera de fall som överhuvudtaget inte är uppdelade.

Icke självständiga ordled accepteras ”om någorlunda frekventa grundord eller för- och efterleder kan identifieras” (SAOL 12, s. XXVII). Man får därför uppdelningar som *bärn+sten* och *hall-on* eftersom grundmorfemet *sten* kan identifieras liksom efterleden *-on* (i namn på bär och frukter). Detta betyder inte att alla ord som slutar på *-on* delas upp på liknande sätt – men många ord med betoningen på slutstavelsen gör det faktiskt (*miljon, galjon, hormon* etc.). CEL pekar på att också *person* råkat hamna i denna grupp och att *reson* oriktigt blivit avdelat efter *re-* (det går alltså inte tillbaka på latinets *re* och *son* ’ljuda’ utan vi har fått det via franskans

raison). Detta är riktigt. Över huvud taget gäller att franska ord är besvärliga att dela upp i ordled – latinets någorlunda genomskinliga ordled har ofta fått ett för lekmannen ogenomskinligt utseende i franska.

CEL hittar också etymologiska fel i icke stavelsebildande ordled, sådana som normalt hängs upp på det ordled som står till vänster: typfallet är *pro-dukt-ion* där *t* förs till roten *-duk-*.

Sålunda hör *subtil* inte till ord på *-il*, *diplom* borde delats upp efter *di-* snarare än före *-om* och ord på *-on* ska inte skäras över en kam (*person* hör mycket riktigt inte dit).

Allt detta är riktigt från etymologisk synpunkt, men SAOL har inte haft etymologin som första indelningsgrund. Att kommutationen kan leda till etymologiskt tveksamma resultat är ingen överraskning. Som fallet *diplom* visar är det möjligt att urskilja såväl *-om* som *di-* och restprodukten blir i bägge fallen svärgenomskinlig för den som inte är etymologiskt bevandrad.

Ordledsindelningen är alltså inte ett bidrag till svenska språkets etymologi utan ett försök att dela upp ordförrådet i synkroniskt identifierbara bitar. När denna uppdelning når sin gräns lämnas orden åt sitt öde eller delas i en liten grupp fall upp på grundval av etymologiska hänsyn. Detta kan synas inkonsekvent men, som CEL påpekar, det är omöjligt att göra uppdelningen alltigenom synkroniskt konsekvent och etymologisk på en gång. Det kan tilläggas att den överväldigande delen av ordförrådet inte erbjuder problem av det här slaget.

SAOL:s ordledsuppdelning får conse-

kvenser för böjningsändelserna som normalt inte finns med i SAOL men som kommer att finnas med i en cd-version av ordlistan. En sådan konsekvens är att man i verb gör skillnad mellan imperfekt *för-de* och particip *förda*. Det är detta som formuleras i en enligt CEL inte glasklar regel: om grundformen väl är etablerad ändras den inte av böjning. Distinktionen är kanske inte någon gåva till språkbrukaren, men ett försök att göra en konsekvent uppdelning mellan stam och böjning där böjningen alltid har prioritet (*-de* är verb-böjningen och *-a* är adjektivböjningen).

Avstavning

Ordledsuppdelningen har flera funktioner, men det allt överskuggande intresset har riktats mot användningen för avstavning. Avstavning är som det heter i Svenska skrivregler ”en praktisk angelägenhet”. Svenska språknämnden betraktar ”ordledsprincipen” och ”enkonsonantprincipen” som likvärdiga. Den modell som används i dag är dock enligt CEL en blandform, en ”tydlighetsavstavning” som fungerar som ”en praktiskt fungerande lösning på ett problem”. Till denna modell fogas principen att ”vilseledande eller löjeväckande avstavningar” skall undvikas. Stora användare (förlag, tidningar etc.) kan säkert översätta blandprincipen till ett praktiskt fungerande avstavningsprogram. Men det är inte lätt för den enskilde språkbrukaren att veta hur den principen skall tillämpas i konkreta fall. Blandformen är från den synpunkten inte lättare för användaren än den renodlade ordledsformen där ett ordled alltid är ett ordled oavsett om det råkar finnas i en sammansättning, en avledning eller ett

böjt ord. Skillnaden är att man kan slå upp en avstavning i SAOL (eller i den cd som också ger alla böjningsformer). Förutom att avstavningen är explicit angiven avspeglar den ordens uppbyggnad och är därför också en pedagogisk påminnelse.

CEL går inte djupare in på resultatet av ordledsavstavningen i SAOL utan pekar bara på fall som avstavningarna *nit-ton* och *ar-ton* (helt enligt principerna) och undrar hur den vanlige skribenten ska kunna klara skillnaden ”i praktiskt skrivande”. Behöver han inte slå upp i ordlistan? Jo, men som sagt: i ”blandformen” vet språkbrukaren inte heller vad som är den riktiga avstavningen (i just detta fall ger alla principer faktiskt samma resultat). Han kan få exempel på vilka förleder och efterleder som lämpligen avdelas men måste själv försöka bestämma hur det ska se ut i det enskilda fallet. Vad är ”ordliknande avledningsändelser”? Avdelar man *-abel* och *-ibel*? Hur är det med det frekventa verbsuffixet *-era*? Kan man blanda *sol-en* och *so-lig*?

Svaret är antagligen att det är den resandes ensak. Ett sådant sakernas tillstånd är inte bra även om avstavning enbart är ”en praktisk fråga”.

Om ordledsprincipen och enkonsonantprincipen är likvärdiga så behöver språkbrukaren ha möjlighet att använda ordledsprincipen fullt ut. Här räcker det inte med allmänna tumregler som blir besvärliga att följa i praktiskt skrivarbete, här behövs en explicit beskrivning. Även ”blandprincipen” faller under samma dom. Ett sådant arbete behöver diskuteras och sista ordet är inte sagt, vare sig ifråga om principiella lösningar eller enskilda fall.

När detta är sagt och besvärliga fall har tagits fram i ljustet så kan man dock fråga sig hur ordledsavstavningen slår i praktiken. Vi ska därför sluta med en kort jämförelse mellan avstavningarna i CEL:s artikel och en ordledsavstavning enligt SAOL. Av de 130 avstavningarna i artikeln är 67 identiska enligt de två principerna. Av de återstående 63 fallen är 28 av den typen att en böjningsform tar med en konsonant från stammen. Artikeln har alltså *avstavas, uppla-gan, tän-kas* gentemot SAOL:s *avstav-as, upplag-an, tänk-as*. Ytterligare 28 fall är av det slaget att vanliga suffix blandas med stammens (eller ibland rotens) konsonant: *gre-kiska, motsä-gande, maski-nellt* och *trolig-gen* gentemot SAOL:s *grek-iska, motsäg-ande, maskin-ellt* och *trolig-en*. I bägge dessa fall menar vi att det för läsaren är en bättre och mer lättläst form. Är man tveksam i enskilda fall kan orden dessutom slås upp – detta är inget grundskott mot den individuella språkbrukaren som liksom nu (med blandprincipen) ändå gör som han vill.

Återstår så sju ord (*arti-ikel, pronomenet, prin-cip, prin-cipiell, mor-mon, exem-pel* och *bätt-re*) där SAOL har andra lösningar. Orden *princip* och *mormon* har t.ex. ingen avstavning alls, vilket naturligtvis gör det möjligt att man hanterar dem precis som det är gjort i artikeln, alltså *prin-cip* och *mor-mon*.

Resultat visar att en godtyckligt vald text faktiskt skulle se rätt bra ut med ordledsavstavning. Detta är nyttigt att påminna sig i en debatt där man förfasar sig över att *skriv-ning* och *räkn-ing* inte avstavas på samma sätt och där svårgenomskinliga lånord visas fram som exempel på metodens genomförbarhet.

Replik

CARL-ERIK LUNDBLADH

Som jag framhåller i min artikel i Språkvård 1/2000 är det en fördel att SAOL:s senaste upplaga har genomgående alfabetisk uppställning. Jag berömmar också ordlistan för att inte som tidigare låta homografer med olika ordklass dela uppslagsord. Att de fallen var så många visste jag inte. Emellertid hade detta goda kunnat uppnås utan att lemma-lexem-modellen tillämpats, men denna antyds mer eller mindre vara en förutsättning för uppsnygningen. Enligt min uppfattning gör lemma-lexem-modellen ingen stor skada, den är bara lätt ful och kan stöta språkkänslan. Två eller flera formellt lika ord behandlas ju under samma uppslagsord utan att det framgår att de är olika ord, t.ex. *lapp* 'tygstycke' och *lapp* 'same' under uppslagsordet *lapp*. Att arrangemanget inte skulle orsaka informationsförlust är oriktigt. Ordlisteanvändaren får inte någon upplysning huruvida de numrerade betydelseerna hänför sig till ett eller flera ord. Under *palla* redovisas 1)'stötta med klossar', 2)'stå rycken' och 3)'stjäla (äpplen)'. I den tidigare upplagan framgår att betydelseerna som här numreras 1 och 2 hör till ett ord och betydelse 3 till ett annat. Sådan information kan vara intressant.

Ordbildning och etymologi

Det stora lodstrecket uppges markera stor ordledsgräns men gör det egentligen bara om gränsen går mellan sammansättningsled. Om man vill avhjälpa problemet kunde man använda en ytterligare mar-

kering som bara anger stor ordledsgräns och kombineras med det långa (för sammansättningsgräns) eller det korta (för andra ledgränser). Då skulle till skillnad från nu både sammansättningsgräns och stor ordledsgräns markeras konsekvent, t.ex. *upp|slags|ord* (nu *uppslags|ord*), *kärleks|lös|het* (nu *kärleks|löshet*). SAOL, som säger att *kärlekslöshet* är en sammansättning, ger fel upplysning om hur ordet är bildat. Samma gäller *anpassningsbar, djursholmare, orolig, vanmäktig* m.fl., man kan undra hur många tusen. De flesta ordlisteanvändare kanske inte irriteras, men när SAOL säger sig upplysa om hur orden är bildade, ska det naturligtvis stämma.

SAOL:s förord är inte alldeles tydligt i fråga om syftet med ordledsuppdelningen, och Sture Berg (SB) och Martin Gellerstam (MG) svävar rejält på målet. Att SAOL med uppdelningen vill förenkla läsningen av ordlistan (*bill|drulle, bild|rulle*) och bidra med ett system för avstavning låter sig förstå. Dessutom vill SAOL enligt förordet "ge en pedagogisk upplysning om hur ord [...] är bildade" (s. VIII). Liknande sägs av SB och MG som vill "ge läsarna en uppfattning om ordens bildning". Vidare: "SAOL:s ordledsuppdelning vill befästa denna kunskap och där så behövs föra den ett steg längre." Detta hur ord är bildade är detsamma som etymologiska fakta. Upplysning om ords bildning är upplysning om etymologi, även om den är knapphändig och bara ges av två sorters streck. Det som SB och MG först säger om ordledsuppdelning och ordbildning hänger därför illa ihop med deras senare påstående att ordledsuppdelningen inte skulle vara "ett bidrag till svenska språkets ety-

mologi utan ett försök att dela upp ord-förrådet i synkroniskt identifierbara bitar". Här rörs saker och ting ihop genom att metoden tas för verksamhetens syfte. Uppdelningen i "synkroniskt identifierbara bitar" görs med hjälp av s.k. kommutation, d.v.s. en metod att automatiskt hitta ordled. När kommutationen "när sin gräns", som torde innebära att man inte med dess hjälp förmår ge rätt upplysning om hur ett ord hänger ihop och är bildat, så låter man antingen bli att markera ordledsgräns eller så sätts ett streck efter vad man vet om ordets etymologi, d.v.s. bildning. Några fler "bruksregler" tillämpas, men det har varken i förordet eller av SB och MG sagts att "synkroniskt identifierbara bitar" skulle urskiljas i strid med etymologiska fakta. I så fall skulle SAOL inte upplysa om hur orden är bildade utan hur man kan tro att de är bildade. Därför är det inte bra att det i ordlistan står *all|sköns* (ordet är bildat *alls-köns*) och *heli|kopter* (bildat *heliko-pter*).

Eftersom kommutationen är ett mekaniskt avskiljande av återkommande bokstavkombinationer, så beaktas naturligtvis inte etymologin just i det skedet. Men när resultatet sen bedöms måste det tas hänsyn till etymologin ifall upplysning ska ges om ordbildning. Härvid krävs utarbetade principer. Jag har i min artikel refererat förordets redogörelse för en del och efterlyst fler som verkar tillämpas utan att nämnas. Att *homonym* uppdelas *homonym* är tydligen ett resultat direkt av kommutationen tack vare att *homo-* är ett frekvent ordled. Uppdelningen har inte korrigerats, och det är väl lämpligt så. Eftersom *o* är dubbeltydigt och kan föras antingen till första stavelsen (grek.

Se över Nya testamentet!

Förra året blev översättningen av Gamla testamentet klar och fick mycket beröm. Därmed har vi en modern, komplett bibelöversättning. Men kanske skulle översättningen av Nya testamentet, som låg färdig 1981, redan nu behöva en översyn? Frågan väcks av Ingegerd Fries, lärare i nordiska språk och präst i Umeå.

Varje nyöversättning av ett klassiskt verk bör bära tidlöshetens prägel men är ändå oundvikligen färgad av sin samtids språkideal och rådande språkmönster. Den bibel som nu tas i bruk och hälsas med glädje är inget undantag. Men skulle det inte ha varit rätt tid att nu, när Bibeln givits ut i sin helhet, också ha gjort en språklig översyn av Nya testamentet?

1971 års bibelkommission för nyöversättning av Nya testamentet, som skulle resultera i "NT 81", startade med att sända ut ett litet häfte: *Inför en ny bibelöversättning. Riktlinjer och förslag*. Där redogör man noga för de förutsättningar och principer som nu skulle vara vägledande: Bibeln borde ha ett enkelt, naturligt språk, en "idiomatisk svensk språkdräkt". Ett särskilt bibelspråk eller en särskild, upphöjd språkform måste undvikas.

Man gjorde bedömningen att språket i det grekiska Nya testamentet genomgående befann sig lågt på stilskalan, jämfört med övrig bevarad samtida litteratur. Kommissionen ansåg att eftersom "bildningsstandarden i dagens svenska sam-

hälle" var jämnare än i den miljö där de nytestamentliga texterna kom till, borde stilläget "genomgående lyftas något från den låga nivå där det i förstone synes bära ligga". Översättningen borde "anpassas till dagens och morgondagens vuxna människa som nått sin språkliga mognad".

Översättarna kände som en huvuduppgift att göra rent hus med den gamla översättningens mångordighet, och texten blev ur den synpunkten ett stort framsteg. Men man känner sig misstänksam inför iveren att fastställa "högt" och "lågt" på stilskalan. Vad är högt och lågt, vad har större och mindre värde i språkformen? Och bland riktlinjerna saknar man märkligt nog varje tanke på de nytestamentliga skrifternas ärende och ändamål. De var ju propagandaskrifter, avsedda att bevara minnet av Jesu liv och lära, avsedda att fångla och undervisa. Språket var lämpat för muntligt framförande i församlingarna, vars flesta medlemmar var illitterata. Texterna lästes högt ur handskrifter som församlingen ägde gemensamt. Orden måste lyfta från papp-

homós lik') eller till andra (grek. -ónyma' 'namn'), så måste man ju välja. Här blev resultatet *homo-* efter mönster av *homoigen*, *homoigraf*, *homoifil* m.fl. Men enligt vilken princip uppdelades *kontroll* så att *r* hamnade i andra stavelsen (*kontroll*), trots *kontring* och *kontriär*? Man kan ibland misstänka en icke uttalad princip att låta levande ord utgöra egna ordled, t.ex. i *konstnär*, där *n* förts till senare stavelsen trots *borgienär*, *gäldenär*, *resienär*, där *n* förts till den tidigare stavelsen. Någon gång bygger SAOL:s lösning på felanalys, t.ex. vid språk- och personbeteckningar som *danska*, *tyska*, *engelska*. Avstavningen *dan-skan* godkänns inte, däremot *dansk-an* med motiveringen att *-an* skulle vara en böjningsändelse. En sådan har enligt SAOL:s regler prioritet över avledningsändelser, men böjningsändelsen här utgörs bara av *-n*.

Avstavning

De fel och oklarheter som jag har framhållit i min artikel är inte framletade för att jag vill finna fel utan visa att SAOL både har svårighet att följa sina uttalade principer och behöver slå fast fler sådana för att undvika godtycke. SAOL:s ordledsuppdelning är emellertid ett intressant försök som förtjänar beundran, men projektet ger mer intellektuellt nöje än praktisk nytta.

Eftersom de redovisade principerna eller "bruksreglerna" ibland är svåra att följa till och med för SAOL-redaktionen och eftersom vissa principer inte är redovisade eller återstår att utarbeta är det illa att ordledsuppdelningen rekommenderas som avstavningsgrund. Det blir omöjligt

att veta vad som är "den riktiga avstavningen". Språknämndens Skrivregler ger däremot rimligt enkla rekommendationer. Det är bättre. Skribenten kan själv bedöma hur det bör se ut. Vid ord som *diskutabel* eller *disponibel* väljer man antingen den mekaniska enkonsonantprincipen (*disku-tabel*, *dispo-nibel*) eller morfologisk avstavning (*diskut-abel*, *dispon-ibel*). Detsenare resultatet stämmer med SAOL. Den stora nackdelen med avstavning enligt SAOL är att den som vill tillämpa den konsekvent tvingas konsultera ordlistan ofta, för hur ska man annars klara avstavningen i t.ex. *art-ikel*. Och ibland har ordlistan ingen avstavning alls, t.ex. *princip*, *mormon*, inte heller av *bättre*. I sådana fall tillåts tydligen mekanisk avstavning enligt enkonsonantprincipen. Det borde ha sagts i SAOL:s förord. Är det fritt fram också i långa ordled, t.ex. i *principi-* (första ledet i *principiell*)? Blir det i så fall inte en föraktlig "blandform"?

Det är egentligen att sparka in öppna dörrar att kritisera SAOL:s avstavning, för många har påpekat bristerna såväl ur skribentens som läsarens synpunkt. Se t.ex. Olle Josephson i Svenska Dagbladets Språkspalten 18/10 -98, Mikael Reuter i LexicoNordica 6/99, Margareta Westman i Språkvård 4/98. Finns det egentligen någon som vill avstava som SAOL? Finns det någon som gör det?

Red:s anm. Språknämndens avstavningsrekommendationer finns att läsa i nya upplagan av Svenska skrivregler.

ret, eller vad de nu var skrivna på, de måste höras. Troheten mot originalet borde kräva att det muntliga talets tonfall fick slå igenom i den svenska språkformen, kan man tycka.

Därför är det överraskande att märka att ganska många bokpråksdrag har smugit sig in i den översatta texten. Här några exempel, där NT 81 jämförs med en textnära översättning.

1. Den grekiska texten börjar gärna en mening med annan satsdel än subjekt. Det är en välkänd figur också i vårt språk och kan med fördel bibehållas i en översättning, liksom andra konstruktioner med friare ordföljd:

NT 81:	Översättning ord för ord:
<i>De skriftlärda och fariseerna har satt sig på Moses stol.</i>	<i>På Moses stol har de satt sig, de skriftlärda och fariseerna.</i>

<i>Gör därför allt som de säger och håll er vid det men handla inte som de gör, för de säger ett och gör ett annat.</i>	<i>Allt som de säger ska ni alltså göra och hålla, men inte ta efter deras gärningar för det de säger gör de inte.</i>
---	--

<i>De skaffar sig breda böneremсор och stora manteltofсар.</i>	<i>De gör böneremсор bredare och manteltofсарna större.</i>
--	---

2. I skriftspråket dras adverbialen gärna in i satsen och står mellan subjekt och predikat. Det talade språket låter adverbialen komma sist, så även den grekiska texten.

NT 81: ”som när en jordägare vid dagens början gick ut för att leja arbete till sin vingård” och ”En välbärgad man som ur sitt förråd tar fram både nytt och gammalt”. Men vi säger: ”som när en jordägare gick ut vid dagens början” och ”som tar fram både nytt och gammalt ur sitt förråd” – precis som det står i originalet. Med sådana ändringar har NT 81 offrat mycket av det som ger texten liv, den har blivit lättflytande men tråkig.

3. En icke restriktiv (d.v.s. icke nödvändig) relativsats är främmande för talat språk. Man använder hellre två huvudsatser i samordning. NT 81: ”Jesus som var trött efter vandringen satte sig ner vid källan.” Skriv hellre: ”Jesus var trött efter vandringen och satte sig ...”.
4. Somliga s-former (passiva former) av verb känns inte som riktigt bra svenska, särskilt om de är oviga att uttala.

NT 81:	Bättre:
<i>en ung flicka som hade trolovats</i>	<i>en ung flicka som var trolovad</i>
<i>är det bättre att ha kastats i havet</i>	<i>är det bättre att vara kastad ...</i>

<i>åt mig har getts all makt</i>	<i>mig är given all makt el. jag har fått all makt</i>
----------------------------------	--

<i>när Jesus hade fötts</i>	<i>när Jesus var född</i>
-----------------------------	---------------------------

<i>Kristus är den som har uppväckts</i>	<i>som är el. har blivit uppväckt</i>
---	---------------------------------------

Sådana drag väcker misstanken att det som översättarna kallar ”lågt” språk sammanfaller med det talade språk som skyntar bakom texten, och att föresatsen att ”Lyfta språket från den låga nivå där det i förstone synes böra ligga” har inneburit att ”lyfta” det till en jämnflytande, oengagerad tidningsprosa. I fråga om ordval har översättarna ofta tagit sin tillflykt till tal-språket, vilket till att börja med väckte åtskillig förargelse. I fråga om meningsbyggnad och satsrytm har de inte velat lyssna till grundtexten utan hållit sig närmare prosastilen. Men det talade språket bevarar sin friskhet, där dagspressen är mode- och tidsbetonad. Man har underskattat talspråkets möjligheter att vitalisera det skrivna och förbiset att det måste ligga till grund för en text som skall höras.

60-talets språkideal

Bibelsn senare översatta och större del, Gamla Testamentet, har fått en prägel som skiljer den från NT 81. Texterna ställer helt andra krav på översättningen, och översättarna har kunnat visa på svenskans möjligheter när det gäller att återge texter av mycket skiftande slag. Nya testamentet från 1981 är däremot ännu präglad av de språkmönster och språkideal som rådde under 60- och 70-talen.

Språkmönstren ändras snabbt. En tidlös översättning betraktas därför ofta som en omöjlighet. Men genom att eftersträva trohet mot det tidlösa originalet, inte bara lexikaliskt och sakligt, utan även i stil, ton och rytm, och finna en inte bara korrekt utan god och litterärt hållbar svensk språkdräkt, kan man komma ett stycke på väg. Kanske rentav skriva inte bara för dagens människa utan också för morgondagens.

Nyordsboken 2000

Vad är *noceboeffekten*? Hur länge har vi talat om *bäst före-dag*? När pratade man om *galna gubb-sjukan*, och vad innebar den? Vilket svenskt ord kan man använda i stället för det engelska *center of excellence*?

Frågor av det slaget får man svar på i *Nyordsboken – med 2 000 ord in i 2000-talet*, en alldeles ny ordbok. Lena Moberg vid Svenska språknämnden har ställt samman 2 000 ord som kommit in i svenskan de senaste årtiondena.

Orden förklaras, och ibland förses de med uttalsanvisningar eller förslag om utbytesord. För varje ord lämnar ordboken också utförliga exempel på tidig

användning i framför allt tidningsspråk. I förbifarten får man alltså reda på hur man lagar *langos*, och under *nördig* läser vi: ”Mattias och Annika har varit ihop, säger Johanna retsamt. – Men hon var så nördig och sprang i väg hela tiden när man skulle pussas, säger Mattias. Expressen 9/7 1991.”

Nyordsboken har kommit ut på Norstedts Ordbok (ISBN 91-7227-185-X). Den finns att köpa i bokhandeln fr.o.m. november men kan också beställas från Svenska språknämnden. Cirkapriset är 280 kronor.

Noterat

Everyday och *Stockholm News*

Stockholm har fått två nya gratisutdelade kvällstidningar. Båda har engelska namn, *Stockholm News* och *Everyday*. Språknämnden skrev ett brev till vardera chefredaktören:

På Svenska språknämnden blev vi konfunderade när vi inte hittade en enda artikel på engelska i hela tidningen. Den har ju ett engelskt namn, och då är det förvirrande att innehållet är på svenska. Hur har ni tänkt när ni valt ett engelskt namn på en svenskspråkig tidning? Vi vet att många undrar, så vi tänker publicera ert svar i nästa nummer av vår tidskrift *Språkvård*.

PS Vad tycker ni förresten om vårt handlingsprogram för att främja svenska språket? Vi bifogar ett ex.

Från *Everyday* kom inget svar, men däremot ett vänligt brev från chefredaktören för *Stockholm News*, Lars Weiss. Vi citerar:

”Svaret är mycket enkelt. För oss är frågan om tidningens och webbsajtens titel och logo mer en fråga om varumärke än om språkvård. I en tid när Sverige alltmer blir en del av ett utvidgat EU, när såväl språkliga som nationella gränser rivs, har jag svårt att se varför inte ett varumärke kan ha (till hälften) ett engelskt namn, men ett svenskt innehåll. Mängder av andra företag följer samma principer.

I övrigt kan jag bara applådera

Svenska språknämndens ambition att främja det svenska språket. Vi på *Stockholm News* har klart uttalat att även det är vår ambition.”

Europeiska språkåret 2001

Europeiska unionen och Europarådet har utlyst 2001 till ett europeiskt språkår. Syftet är tudelat. Dels skall man lyfta fram Europas språkliga mångfald, dels skall man främja inlärning av främmande språk. Det finns nationella kommittéer i varje land, som skall lägga fast ett program för detta språkår. Det kan bli allt möjligt, från poesifestival till utbildningsmessa. Eftersom Sverige har ordförandeskapet i EU:s ministerråd under första halvåret 2001, så kommer öppningskonferensen att förläggas hit, närmare bestämt till Lund den 18–21 februari. Men redan i år, den 24 november, tjuvstartar det hela för Sveriges del med en informationskonferens i Stockholm. Den som vill veta mera om språkåret kan vända sig till Catharina Wettergren på Utbildningsdepartementet eller till ordföranden i den nationella kommittén, professor Sven Strömqvist vid Lunds universitet. En webbplats är planerad, och så snart den är klar skall vi ordna en länk dit från vår webbplats.

Birgitta Lindgren

Grönlandskt

Varje år sedan 1954 har språknämnderna i Norden mötts på någon plats i Norden. För första gången i denna mötesseries historia ordnades i augusti i år ett sådant möte på Grönland. Det avhölls i Nuuk på Grönland och arrangerades av Oqaasiliortut (Grönlands Sprognaevn) och Oqa-

sileriffik (Sprogsekretariatet) i samverkan med Nordiska språkrådet.

Bland många föredrag märktes två om standardiseringen av värdlandets språk. Grönlandskan fick en ny rättstavning så sent som 1971, en stavning som är enklare och som bättre passar de olika dialekterna på Grönland. Detta örike på drygt 50 000 invånare håller sig nämligen i likhet med Färöarna men i motsats till Island med flera dialekter. Den nya stavningen infördes dock inte utan stor debatt, något man känner igen från andra håll.

Den dialekt som har blivit upphöjd till standardspråk, centralvästgrönlandskan, har inte särskilt många ord för något som man ute i världen förknippar med Grönland, nämligen jakt på is. Det råder man bot på genom att ta in sådana ord från andra dialekter.

Det bedrivs också standardisering av namn på Grönland. Tidigare var de officiella ortnamnen danska. Efterhand byts de ut mot grönländska (t.ex. *Nuuk* för *Godthåb*). En följd av den kristna missionen är att många grönlänningar har danska namn eller lätt grönländiserade europeiska namn. Sedan en tid har man en ny namnlag, som vill verka för grönländska personnamn. Den är ganska sträng och innebär bl.a. att man inte skall ta ett namn som är typiskt för en annan landsdel, eftersom man kan ha svårigheter att uttala det rätt. Enligt grönländsk tradition uppkallar man vidare helst inte ett barn efter en släkting som ännu är i livet.

Grönland är i hög grad tvåspråkigt, och de många tvåspråkiga tidningarna skrivs först på danska och översätts sedan till grönländska, inte alltid till så gott språk, fick vi höra. Även om grönländs-

kan har erövat nya områden där danskan förr rådde ensam, återstår mycket arbete för språkvårdarna och terminologerna vid Oqaasiliortut (Grönlands Sprognaevn) och Oqaasileriffik (Sprogsekretariatet). Slutligen kan konstateras att det grönländska språket är skyddat genom den speciella lag som gäller för Grönlands självständiga ställning i det danska riket, ”hjemmestyreordningen”.

Birgitta Lindgren

Utredning om svenskan

En parlamentarisk kommitté som ska lägga fram ett förslag till handlingsprogram för svenska språket har i dagarna börjat sitt arbete. Programmet ska syfta till att främja svenska språkets ställning och ge alla i Sverige, oavsett språklig och social bakgrund, likvärdiga möjligheter att tillägna sig svenska.

I kommittén ska ingå riksdagsledamöter från samtliga politiska partier men också språkvetare. Ordförande är riksdagsman Åke Gustavsson (s), vice ordförande i riksdagens kulturutskott. Huvudsekreterare blir Björn Melander, docent i nordiska språk vid Uppsala universitet. Ett betänkande ska vara färdigt i slutet av 2001.

Enligt direktiven ska kommittén genomföra sitt uppdrag i nära samarbete med språkvårdande organ som Svenska språknämnden. Direktiven utgår till stora delar från Språknämndens förslag till handlingsprogram för att främja svenska språket från 1998. (Se Språknämndens webbplats <www.spraknamnden.se>!)

Olle Josephson

Finska, svenska eller engelska?

En finsk företagsledare som talar norska och en dansk företagsledare som talar svenska fick den möta som var med på en konferens på Hanaholmen utanför Helsingfors. Temat var ”Finska och svenska i nordisk vardag”, och det var den tredje konferensen i serien ”Det omistliga”, som handlar om nordisk språkförståelse på 2000-talet. De två föregående konferenserna hölls i Oslo i januari och i Stockholm i april.

En del av konferensen på Hanaholmen behandlade fusioner inom näringslivet över de nordiska gränserna på senare tid. Riksdagsledamoten Outi Ojala utnämnde företagsledarna till de största nordisterna i dag. De företagsledare som deltog i konferensen jävade inte påståendet. Flera exempel gavs på att engelska inte var den enda lösningen på språkproblemet inom de nya sammanslagna nordiska företagen. Ett forskningsprojekt om hur en fusion påverkar språket inom företaget bedrivs vid Handelshögskolan i Helsingfors. Det kan man läsa mer om på <www.hkka.fi/kielet/ensomerita>

Birgitta Lindgren

Jutta i Finland

Tuttflaska, påverkare och grundkartan talar vi inte om i Sverige. *Pimsar* och *juttar* gör vi inte heller. Det är fem finlands-svenska ord som tillsammans med ungefär två tusen andra står att läsa i nyutkomna *Finlandssvensk ordbok* (Schildts förlag) av Mikael Reuter och Charlotta af Hällström vid Forskningscentralen för de

inhemska språken, Språknämndens systerorganisation i Finland. Boken täcker såväl ett mycket vardagligt ordförråd (*moscha* ’hembränt’) som ett mer officiellt (*lagting*, det regionala parlamentet på Åland). De fem orden ovan betyder alltså nappflaska, påtryckare, topografisk karta i skala 1:20 000, mobba och småprata. Rekommenderad läsning!

Olle Josephson

TNC-konkursen

Den 16 augusti i år gick Tekniska nomenklaturcentralen (TNC) i konkurs. TNC, grundat 1941, registerar och utvecklar termer inom en mängd områden, och är alltså den viktigaste institutionen för vård av svenskt fackspråk. Oron blev stor att ovärderliga databaser och ett mycket avancerat kunnande nu skulle spridas för vinden och inte längre bli allmänt tillgängligt.

Dessbättre ser det ut att reda upp sig för TNC. Standardiseringen i Sverige (SIS) har genom ett dotterbolag köpt väsentliga delar av TNC och tänker driva verksamheten i stort sett som tidigare, dock i något mindre skala tills vidare.

Även om allt går väl bör man, d.v.s. i första hand statsmakterna, ta lärdom av konkursen. TNC har, precis som Språknämnden, varit organiserad som en ideell förening med visst statligt stöd. Det är inte rimligt att svensk språkvård ska vara så sårbar att några ekonomiska misstag och felbedömningar kan leda till att den helt enkelt går i konkurs och upphör.

Olle Josephson

Margareta Westmans minne

Som meddelas på annan plats i detta nummer av Språkvård har Svenska språknämnden tagit initiativet till en insamling för att hedra Margareta Westmans minne. De insamlade medlen kommer att användas till ett särskilt språkvårdsprojekt i Margareta Westmans anda. Insamlingen avslutas före årets utgång, och då kommer också det närmare ändamålet att bestämmas. Ett bidrag kan sättas in på ”Margareta Westmans minne”, Språknämndens fond, pg 197475-7. Fram till den 5 oktober hade nedanstående personer och institutioner deltagit i insamlingen. Vi tackar varmt för gåvan!

Annika Elmberg, Barbro Lindgren, Elsa Branting, Gerd Forsell, Agneta Weiland, Barbro Dahlbom-Hall och Bo Hall, Eva Holmstedt, Birgitta Romppanen, Gustaf Edström, Göran Ekroth, Hannele Ennab, Kenneth B. Larsson, Kerstin Norén, Lars-Olof Nyhlén, Lena Peterson, Margareta Leijonhufvud, Margaretha och Bengt Holmqvist, Margot Nordgren, Olle Josephson och Mona Blåsjo, Per A. Pettersson, Rolf Blomgren, Sten och Ann-Christine Ewerth, Ulla Höjer, Pelle Otterblad, Unn Hellsten, Agneta Hannerz-Hyllén, Ulla Westman, Aina Lundqvist, Gun Widmark, Eva Marling, Aina och Seth Hermansson, Allan Karker, Carin Sandqvist, Gunilla och Bengt Jansson, Andreas Santoft, Anette, Iwa och Gösta Österlund, Tor Hultman, Göran Medin-Britth, Hans Strand, Inger Molde, Ann-Marie Vinde, Ulf Teleman, Arne Hamburger, Barbro Söderberg, Birgitta Brodin, Ingrid Almqvist och Stefan Lundin, Karin och Carl-Olof Josephson, Mirja Saari, Siv och Mikael Reuter, Anne-Marie Londen, Marika Tandefelt, Ingegerd Nyström, Pirjo Hiidenmaa, Anneli Räikkälä, Eivor Sommardahl, Erik Andersson, Aino Piehl, Maija Länsimäki, Esko Koivusalo, Tove och Sten Palmgren, Kristina Svartholm, Birgitta Garne, Bo Bergman, Christina Westman-Jansson, Claes-Christian Elert, Margaretha Terner, Elisabeth Lindmark, Yngve Nilsson, Martin Gellerstam, Olaug Rekdal, Helena Englund, Tore Janson, Paula Ehrnebo, Ragnhild Söderbergh, Mats och Kerstin Thelander, Siw Winblad, Bengt Nordberg, Mia, Gerhard och Ann-Sofi Hall, Sigurd Fries, Per Amnestäl, Solveig Hammarbäck, Sture Allén, Janet Gardell, Ulla Ekvall, Anne Palmqvist, Boel Lundström, Calle Westman, Einar Lundeby, Catharina och Tommy Grünbaum, Siv och Stefan Strömquist,

Eva Olovsson, Lennart Elmevik, Familjen T. och B. Vanse, Gunnar Hermansson och Ulrika Westman, Åsa Lundström, Ulrika Malmström, Sonja Oredsson, Staffan Hellberg, Thorsten Andersson, Caroline Låftman, Doris Ingman, Gun-Britt Sundström, Inga Wichert, Kerstin Nordenstam och Sune Örnberg, Gunilla Darle-Emlund, Göran Regner, Gunnel Engwall, Inge-la Tykesson Bergman, Kerstin Lundin, Åsa Wedin, Liisa Oittinen, Mårten Cronander, Louise Wassdahl, Peter A. Sjögren, Roland Christell med familj, Solweigh och Sven H. Depken, Ulla-Britt Kotsinas, Åke Jonsson.

Arbetskamraterna på Svenska språknämnden, Bokförlaget Bra Böcker, Danska språknämnden, Forskningscentralen för de inhemska språken i Finland, Föreningen Auktoriserade translatörer, Folkuniversitetsföreningen, Fritidsforum, Föreningen för examinerade språks konsulter, Föreningen Norden, Hugo Bergroth-sällskapet, Institutionen för nordiska språk vid Lunds universitet, Institutionen för nordiska språk vid Stockholms universitet, Nordiska investeringsbanken, Nordiska språkrådet, Norsk språkråd, Norstedts Ordbok, Nya Tungomåls-gillet, SIS-Standardiseringskommissionen, Språkvårdarna i regeringskansliet, Språkvårds-samfundet, Svensk sjuksköterskeförening, Svenska Akademien, Svenska Vitterhetssamfundet, Sverigefinska språknämnden, Synskadades riksförbund, Talboks- och punktskriftsbiblioteket, Tekniska Nomenklaturcentralens personal, Tolk- och översättarinstitutet, Utbildningsakademien och Lärarnas Riksförbund, Språkkon-sultstudenternas ämnesförening, Svenska Akademiens Ordboksredaktion, Vännerna på Liber AB.

Svenska språknämnden

Svenska språknämnden är sammansatt av representanter för olika organisationer med intresse för svenska språket och svensk språkvård. Ordförande är professor Mats Thelander och sekreterare docent Olle Josephson, tillika föreståndare för sekretariatet.

Nämnden har till uppgift att följa det svenska språkets utveckling i tal och skrift och att bedriva språkvård. I samarbete med de övriga språknämnderna i Norden verkar nämnden för att bevara och stärka den nordiska språkgemenskapen.

Det dagliga arbetet utförs vid nämndens sekretariat av tio personer, varav sju språkvetare. Arbetet består i att bedriva viss forsk-

ning, att ge råd i språkfrågor åt myndigheter, företag och enskilda, att granska texter, att medverka i konferenser och kurser, att utarbeta ordböcker och språkliga handledningar, att redigera skriftserien och tidskriften Språkvård.

Nämndens skriftserie omfattar för närvarande 81 nummer. I ordboksserien har hittills utkommit en dansk-svensk ordbok, en etymologisk ordbok, en svensk handordbok, en skolordlista (utgiven gemensamt med Svenska Akademien), en ordbok över nyord i svenskan, en lista över svenska ortnamn (utgiven gemensamt med Lantmäteriverket), en norsk-svensk ordbok och en skandinavisk ordbok.

Språkvård

36:e årgången ISSN 0038-8440

Redaktör och ansvarig utgivare:
Olle Josephson

Redaktionssekreterare:
Lena Moberg

Annonser i Språkvård:
Anita Karlsson 08-442 42 00

Prenumerationspris för år 2000 (4 nummer)
vid prenumeration direkt hos nämnden:
för privatpersoner 100 kr + porto
för företag och övriga 125 kr + porto

Redaktion och expedition:

Svenska språknämnden
Box 20057, 104 60 Stockholm
tfn 08-442 42 00, fax 08-442 42 15

e-post: info@spraknamnden.se

Språknämnden på Internet:
<http://www.spraknamnden.se>

Telefonrådgivning (vard. 09.00-12.00):
08-442 42 10

Tryck: Berlings Skogs, Trelleborg 2000